

भारतीय राजकारणावरील समाजमाध्यमांचा प्रभाव Impact of Social media on Indian politics

डॉ. श्रद्धा विनोद कोठावळे, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, सहकारभूषण एस.के.पाटील कॉलेज, कुरुंदवाड, ता. शिरोळ जि. कोल्हापूर, ई-मेल- kothavaleshradha@gmail.com

सारांश-

भारतात १९९०च्या दशकातइंटरनेटची वाढ झाली जागतिक पातळीवर संपर्क साधण्याचे एक प्रभावी माध्यम म्हणून लोकांनी स्वीकारले. जनतेला अधिकाधिक माहिती, विविध संधी सभेचे माध्यम, व्यक्तिमध्ये क्षमता निर्माण करण्याचे काम समाज माध्यमांनी केले. समाज माध्यम हे एक तथ्य आहे.नागरि समाजासाठी, संपूर्ण जगातील अभिनेता, नागरिक कार्यकर्ता बिगर शासकीय संघटना, संसूचनांची तंत्र प्रक्रिया करणारी तंत्रप्रणाली आणि सरकार ही यामध्ये मोठ्या प्रमाणात सहभागी आहे. समाज माध्यमांची क्रांती ही खरोखरीच भारतीयांसाठी प्रेरणादायी आहे. फेसबुक, ट्विटर, Utube, Instagram, Whatsapp, या साधनांचा प्रभाव भारताच्या राजकारणावर मोठ्या प्रमाणावर पडत चाललेला आहे. भारतातील राजकीय पक्षांनी अतिशय गंभीरपणे ते मान्य केले आहे यात शंका नाही. लोकसभा निवडणुका (अमेरिका) यांच्या निवडणुकीत हे याचा वापर मोठ्या प्रमाणात केला गेला. समाज माध्यमे आणि तरुणाई लाटेचा परिणाम भारतीय राजकारणावर मोठ्या प्रमाणात होताना दिसतो. लोकशाहीचा हा धोका आहे. त्यामुळे सरकारचे समाज माध्यमावर नियंत्रण असणे गरजेचे आहे. समाजमाध्यमांनी पारदर्शकता ठेवून राजकारणाला दिशा देण्याचे काम केले पाहिजे.

समाज माध्यमांचा प्रभाव वाढण्याची कारणे-

डिजिटल भारत हा एक मार्ग आहे. जो राजकीय पक्ष आणि मतदार यांना जोडणाऱ्या पुलाचे काम करतो. आजच्या परीस्थितीत पारंपारिक माध्यमे एका बाजूला तर दुसऱ्या बाजूला आधुनिक विकसित तंत्रज्ञानी दूरसंचार क्षेत्रात क्रांती घडवून आणली आहे. संपूर्ण जग यामुळे जवळ आले आहे. संपूर्ण जग यामुळे जवळ आले आहे. सर्वात जवळचे संपर्क साधण्याचे साधने म्हणून याकडे पाहिले जाते. यामध्ये समाजातील ग्राहक कंपनीज, कार्यकर्ता राजकीय पक्ष नागरीसमाज अशा अनेक घटकांनी हे क्षेत्र व्यापलेले आहे.

२०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत आणि २०१९ च्या निवडणुकीत १.२ Billianसमाज माध्यमे प्रभावी होती. यात छपाई माध्यमे, रेडीओ, टी.व्ही, फेसबुक, ट्विटर, Whatsapp, गुगल, Mail, युट्यूब या साधनांचा समावेश होतो.

समाजमाध्यम- हा एक तरुणाई पर्यंत पोहचण्याचा मार्ग आहे. ट्विटरने भारतीय राजकारणात महत्वाची मोठी भूमिका पार पाडली आहे. दिवसेंदिवस यामध्ये वृद्धी होत असून ही माध्यमे प्रभावी होताना दिसताहेत.

कमीत कमी वेळेत सर्वांच्या आधी लोकांपर्यंत पोहचण्यासाठी ही माध्यमे उपयुक्त ठरत आहेत.

जास्तीत जास्त लोकांमध्ये माहितीचा फैलाव करण्याचा सोपा मार्ग-

Whatsapp, Email, Massage यांच्या द्वारे राजकीय पक्षांना आणि नागरि समाजालाही माहिती पोहचविणे सोपे झाले आहे. आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, कोणत्याही

स्वरूपाची अवरी ज्या माहितीत तथ्य नसेल अशी ही माहिती जनतेपर्यंत या माध्यमाद्वारे पोहचविली जाते.

द्विपक्षीय संवाद साधनाचे माध्यम:-

जनतेपर्यंत पोहचत असताना दोन्ही बाजूनी व्यस्त होण्यासाठी संचार यंत्रणेचा वापर मोठ्या प्रमाणात केला जातो.

दळण वळणाच्या या साधनांमुळे सर्व प्रकारची उपयुक्त माहिती दुसऱ्यापर्यंत पोहचते व प्रभावीपणे आपले मत व्यक्त करता येते.

पारदर्शकता वाढविणे:-

एकूण कामकाजात विश्वासाहता निर्माण होण्यासाठी व्यवहार हे पारदर्शक असले पाहिजे. राजकीय पक्ष या माध्यमातून जनतेपर्यंत पोहचतो. प्रचार प्रसार करून आपली भूमिका मांडण्याचा प्रयत्न करतो काही वेळा आभासी जाहिराती सुद्धा खऱ्या आहेत. असे माध्यमातून दर्शविले जाते.

उपेक्षितांचा आवाज:-

समाजातील तळागाळातील लोकांच्या पर्यंत हे माध्यम पोहचवले आहे. Online Education च्या माध्यमातून आज विद्यार्थ्यांपेक्षा Smart Phone कधी पोहचत हे कळले नाही. त्यामुळे सर्वसामान्य जनतेला या नव्या तेजाची हुरळ पडून गरज म्हणून हे तंत्रज्ञान स्वीकारून त्याचा वापर मोठ्या प्रमाणात या जनतेकडून केला जातोय. व यांचा वापर राजकीय पक्ष मोठ्या प्रमाणात करून घेताना दिसतोय आम्ही तुमचेच आहोत तुमच्याच हिताचे निर्णय घेत आहोत असा आभास निर्माण करून गोरगरीब जनतेपर्यंत पोहचण्याचे काम केले जाते.

कमी खर्चिक:-

आज बाजारामध्ये अनेक कंपन्या कार्यरत आहेत. या कंपन्या Offers देतात. त्यामुळे सर्वसामान्यांना ते परवडते. संपूर्ण जगाची माहिती एका Website वर क्लिक करून मिळते त्यासाठी फारसे पैसे मोजावे लागत नाही. जाहिरात बोर्ड होर्डिंग, बॅनर्स यावर राजकीय पक्षांना खर्च कमी येतो म्हणून आकर्षक भपकेबाज आश्वासनांची खैरात केली जाते. कमी वेळेत आणि कमी खर्चाची आणि सोयीची परवडणारी ही माध्यमे असल्याने राजकीय पक्ष विविध संघटना त्याचा अतिरेक वापर करताना दिसतात.

या व यासारख्या अनेक कारणांनी राजकारणावर समाजमाध्यमांचा प्रभाव वाढताना दिसतोय.

समाजमाध्यमे- भारताचे बदलते राजकारण

समाजमाध्यमांच्या वाढत्या प्रभावामुळे भारताचे राजकारण आपणास वाढताना दिसते आहे. सामान्यतः याची कारणे खालीलप्रमाणे.

मतदारांशी प्रत्यक्ष संपर्क:-

रा. पक्ष मतदारांपर्यंत पोहोचण्यासाठी पूर्वी इतका वेळ आता घेताना दिसत नाहीत. एक मेसेज, व्हिडीओ, ब्लॉग, Writing, ट्विटर, Facebook Page Etc, याद्वारे आपण जाहीरनामा पोहोचवण्याचे कार्य करतात व जनतेची मते अजमावतात कमी वेळेत मतदारांपर्यंत ती पोहचतात. प्रत्येकाला आपला नेता जवळचा वाटू लागतो. त्यामुळे नेते कार्यकर्ते राजकीय पक्ष यांचेकडून याचा सर्रास वापर होऊन राजकारण बदलू पाहत आहे.

जाहीरातबाजी:-

टीव्ही, यु ट्यूब, Facebook, वर्तमानपत्रे या माध्यमातून जाहिरातबाजी मोठ्या प्रमाणात होतीय, भडक, आकर्षक, पोकळ लखलखीत चमचमीत जाहिरातीच्या माध्यमातून लहानांपासून मोठ्यांपर्यंत राजकीय पक्ष पोहचत असतात. प्रत्येक वाहिनीवर तेच ते दाखवून जनतेच्या मनामार्फत भिडण्याचा प्रयत्न केला जातोय जाहिरातीच्या माध्यमातून सरकारला मुबलक पैसा प्राप्त होतोय. परंतु समाजमतावर जाहिरातींचा काय परिणाम होतोय हे पाहिले जात नाही.

तरुणाईवर आधिक परिणाम:-

भारतातील तरुण पिढीवर या माध्यमांचा आर्थिक परिणाम होताना दिसतोय. प्रत्येकाच्या हातात आज स्मार्ट फोन दिसत आहे. Multi Media चा वापर युवा वर्गाकडून जास्त होताना दिसतो.

इमेज कमी करणे / वाढविणे:-

राजकारणात एखाद्याची इमेज कमी करण्यासाठी तर एखाद्याला मोठे करण्यासाठी माध्यमाचा वापर होऊन एखाद्या सर्जनशील माणसाची सुद्धा महती कमी करण्याचा प्रयत्न सत्तारूढ आणि विरोधी पक्षाकडून होताना दिसतोय. तेच तेच कोये वारंवार दाखविले जातात.

अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यासाठी माध्यमांचा वापर:-

पुढारी नेतेमंडळी कार्यकर्ते राजकीय पक्ष पदाधिकारी सर्वजन या माध्यमाद्वारे आपले मत आपले विचार इतरांपर्यंत पोहचत असतात. त्यामुळे सतत विश्लेषण चर्चामुलाखत संवाद याद्वारे जनतेसमोर राहण्याचा प्रयत्न पक्ष करीत असतात.

प्रचार करणे:-

माध्यमांचा साधनांचा मुबलक वापर करून रा पक्ष आपला प्रचार प्रसार करत असतात मौखिक प्रचाराचे ते एक साधन आहे. त्यामुळे भारतात प्रचारासाठी याचा वापर मोठ्या प्रमाणात होतोय.

बातमी बनविण्यासाठी माध्यमांचा वापर : शिंपी जशी पाहिजे तसा तुकड्यांचा वापर करून कपडे बनवतो तसे आपणास हवी तशी बातमी तयार करून पाहिजे तेवढा वेळ प्रसारित करण्याची जबाबदारी सत्तारूढ पक्ष घेतो आणि विरोधकांचे नामोहरम करतो.

फंड जमविले:

पैसा उभा करण्यासाठी भांडवल गोळा करण्यासाठी माध्यमाचा वापर केला जातो. शेअर्स खरेदी विक्री करणे, बजेट दाखविणे, आणि भांडवल गुंतवणूक वाढविणे.

प्रतिसाद:

जनतेचा सहभाग पाठिंबा, जनमत कल चाचणी यासाठी माध्यमांचा वापर केला जातो. काही वेळेला चुकीची आकडेवारी सांगून करून दाखवून प्रतिसाद दाखविला जातो. त्यामुळे राजकारणाचे बदलते स्वरूप दिसून येते.

लोकमताचा वजन: लोकमत बनविले जाते पण खरा चेहरा जनतेसमोर जेव्हा येतो तेव्हा बदलासाठी लोकमताचा दबाव वाढत जातो आणि परिवर्तन घडून येते.

निष्कर्ष:

अशा रीतीने भारताच्या राजकारणाचे स्वरूप बदलण्यासाठी माध्यमे कारणीभूत ठरत आहेत. 2014 आणि 2019 च्या निवडणुकीत हे आपणास पहावयास मिळते कमीत कमी वेळेत सर्वांच्या आधी जनतेपर्यंत पोहचण्याचा हा मार्ग आहे. सुप्त अलंकार आणि धोरणात्मक उपद्रवी राजकारणातील महत्वाचे माध्यम, संकुचित राजकारणाला जे हवे आहे ते माध्यम देते. त्यामुळे

माध्यमांचे महत्व वाढत आहे या माध्यमाच्या तोट्याचा विचार केला तर असे दिसते की नियंत्रणअभावी हे माध्यम कोणाचेच नाही त्यामुळे या माध्यमांची विश्वासहता अडगळीत पडलेली आहे.

माणसांमध्ये काहीशी आपुलकी हे माध्यम वाढवत आहे पण त्यात आभासीपणा जास्त आहे.

व्यक्त होण्याचे माध्यम नव्हते तेव्हा माणसे संयमी होती पण आता व्यक्त होण्याची सोय झाल्याने माणसे उतावळी झाली आहेत.

माध्यमे ही दुसरी हत्यारे आहेत. विधायक आणि विघातक अशा दोन्ही कार्यासाठी राजकारणात वापर केला जातोय.

माध्यमे गतिशील असल्याने त्याची परिणामकारकता तितकीच गतिशील आहे. ज्या गतीने एखाद्याला उंचीवर पोहचवते तितक्याच गतीने त्याला खाली ही फेकले जाते. त्यामुळे ते फायद्याचे तोट्याचेही होऊ शकते. ९५% लोक आज जेवण नको पण Net द्या म्हणतील अशी स्थिती निर्माण झाल्याने कंपन्यांमध्ये स्पर्धा चढाओढ वाढल्याचे दिसते. कोविडचा परिणाम माध्यम क्षेत्रावर जास्त झाला आहे. लॉकडाऊनच्या काळात डिजिटल माध्यमे हेच जगासोबत संपर्क साधण्याचे एकमेव जलद माध्यम ठरेल म्हणून गूगल मीट, झूम यांचा वापर वाढला. दूरसंचार क्षेत्रात प्रचंड वेगाने क्रांती घडल्याने त्याचा परिणाम राजकारणावर अधिक होताना दिसत आहे.

Social Media आजच्या काळातील राजकारणाचा गाभा बनला आहे. लोकशाहीला हा धोका ही आहे. म्हणून या मिडियावर नियंत्रण असणेही गरजेचे आहे. आजच्या राजकारणावर इतिहासाचे ओझे नाही पण वर्तमानाचे मोठे दडपण आहे. याची जाणीव समाजातील सर्वच घटकांनी ठेवून योग्य ठिकाणी योग्य वेळी आणि योग्य कारणासाठीच त्याचा वापर करून राजकारण निकोप निस्वार्थी करून लोकशाही अधिक सुदृढ बनवून राष्ट्रीय एकात्मतेला हातभार लावता येईल.

संदर्भ -

- 1) www.bbvaopenmind.com
- 2) <http://en.m.wikipedia.org/wiki>
- 3) <https://legoldesire.com/role> of soci
- 4) <https://www.gsimt.as.in>
- 5) राजकीय वर्चस्वाच माध्यम सोशल मिडिया (प्रकाश पवार) दै. सकाळ
- 6) प्रबोधन प्रकाशन ज्योती
- 7) योजना -ऑक्टोबर 2021
- प्रसार माध्यमे आणि भविष्यातील तंत्रज्ञान -हरिष शेख, पान नं. 62
- 8) योजना -जानेवारी 2022
- प्रसार माध्यमांचा कायापालट :स्वराज्य ते सुराज्य - प्रा.संजय द्विवेदी, पान नं. 65
- 9) डिजिटल प्रशासन काळाची गरज - संजय पाटील - पान नं.57, योजना 2022
- 10) लोकसत्ता, सकाळ लेख